

Oponentský posudek na diplomovou práci Kristýny Dachsové Imprinting-like efekt a homogamie v temperamentu

Diplomová práce Kristýny Dachsové má za cíl zjistit, jestli existuje podobnost mezi partnery, případně mezi rodičem opačného pohlaví a partnerem, v temperamentu a psychomotorickém tempu. Homogamie v partnerství je známá především na úrovni demografických proměnných, zájmů, fyzických charakteristik a osobnostních vlastností. Zjistit něco podobného na úrovni temperamentu, vnitřního tempa nebo energičnosti by dávalo jistou logiku. V temperamentu, psychomotorickém tempu, energičnosti a podobných charakteristikách je značná variabilita a partneři se potřebují mezi sebou „sladit“. „Souznění“ umocňuje vazbu v dyádě a mezi dlouhodobými partnery z praktických důvodů často vzniká. Zdá se tudíž, že by bylo výhodné začínat v partnerství s podobnými výchozími hodnotami tempa a kvalitou temperamentu. Případně by taková partnerství měla být spokojenější či kvalitnější. Protože je možné se domnívat, že důležitým mechanismem umožňujícím vznik preferencí pro sobě podobné znaky je jev podobný imprintingu, přesněji vtisknutí jako preferovaných vlastností takových, které má rodič opačného pohlaví, práce se zaměřuje také na prozkoumání podobnosti partnera s rodičem. Práce, která využívá 91 triád partneři a rodič, tyto domněnky spíše nepodpořila. Zdá se, že role homogamie v tempu nebude nijak zásadní.

Práce je psaná pečlivě, strukturovaně a bez chyb. K její obsahové a interpretační rovině mám ale řadu připomínek.

V teoretickém úvodu se ukazuje velký rozdíl v kvalitě mezi částí I, která se věnuje homogamii a imprinting-like efektu jako takovým, a částí II o temperamentu. Zatímco první část je lépe promyšlená, druhá část trpí nedostatky, jak co se týče struktury, tak obsahu textu.

K první části mám jen drobné připomínky. Například není mi jasné, jestli při uvádění rozmezí korelačních koeficientů v dřívějších studiích (str. 13) jsou zahrnuty i výsledky studií, kde homogamie nevyšla v daném znaku signifikantní. Smysl by dávalo, zahrnout celé rozmezí korelace jednotlivých studií. Na str. 17 píšete „Některé studie ukázaly, že páry heterogamní v dominanci vykazují v průměru vyšší míru spokojenosti než páry náhodně spárované nebo homogamní (Dryer & Horowitz, 1997; Blum & Mehrabian, 1999).“ a dále „Pozitivní dopad heterogamie na partnerskou spokojenost potvrdila i pozdější studie, avšak pouze v případě, kdy byl muž dominantnější a jeho partnerka submisivnější (Brown & Lewis, 2004). Autoři studie ovšem uvádí, že tento vztah platí pouze v případě dlouhodobých, a nikoli krátkodobých vztahů (Brown & Lewis, 2004).“ Jenže navzdory tomuto stále přepisovanému tvrzení, že heterogamie v dominanci vede k vyšší spokojenosti, opak je pravdou. Ve valné většině studií zcela přesvědčivě vychází vyšší spokojenost rovnocenných partnerství, doporučuji vaší pozornosti také naši studii Lindová et al. (2020), která ukazuje, že pokud má být v našich podmínkách určitý typ partnerství s nerovným rozložením moci spojován s vysokou spokojností partnerů, pak je to partnerství s dominantní ženou, nikoli dominantním mužem. Stále ale platí, že ani takové partnerství není spokojené tak, jako partnerství rovnocenné. To, že by měla být partnerství s dominantním mužem spokojenější jen v případě dlouhodobých partnerství je opět spíš ojedinělý závěr a obvyklejší je opačné vysvětlení, které staví na tom, že ženy preferují dominantní muže, považují je za atraktivnější (a v počátcích vztahu jsou spokojené, pokud se jim podaří najít partnera odpovídajícího preferencím). Nicméně v průběhu vztahu se vyšší dominance muže vůči ženě ukazuje jako nevýhodná (žena v takovém partnerství obvykle málo dostává a hodně investuje) a taková partnerství mají tendenci se rozpadat. Partnerství s dominantnějším mužem jsou tudíž spokojenější spíš v počátcích než později.

Za klad a originální přínos považuji, že se v práci střídá review prací na zvířatech a na člověku. Část o osobnosti a/nebo temperamentu u zvířat je slabší – zde chybí struktura kapitoly, volně se zaměřují pojmy temperament a osobnost (případně jeho nesprávná biologická varianta „personalita“) a je znát ztlačně slabší znalost tématiky – dimenze rychlí-pomalí by si zasloužila větší pozornost, tak abychom získali přehled o její potenciální univerzalitě, o tom, jak dalece je považována za osobnostní vs. temperamentovou dimenzi a na jakých všech úrovních se projevuje a je možné ji měřit. Naproti tomu např. shrnutí imprintingu považuji za poměrně zdařilé. Velmi souhlasím také s tvrzením, že „Je možné, že spokojenost následně vede k iluzi soběpodobnosti..“ Subjektivní bias participantů a další artefakty vznikající při vyplňování dotazníků by měly být mnohem více brány v úvahu, protože mohou být zodpovědné za velkou část psychologických „poznatků“.

Ke druhé části podrobněji: Temperament, jeho škály, jeho různá pojetí, jeho případné fyziologické koreláty, jsou nedostatečně charakterizované. Temperament včetně temperamentových škál, tedy tento model, který popisuje individuální psychickou variabilitu člověka, by měl být odlišený od osobnosti. Měla by být obhájena jeho multidimenzionalita. Není jasné, jestli temperament je považován (podle str. 18) výhradně za multidimenzionální, nebo, jak vyplývá na str. 19, také za unidimenzionální, tedy za jakousi dynamickou základní dimenzi psychického fungování. Obě pojetí by bylo dobré vysvětlit. Vzhledem k tomu, že autorka pracuje s modelem EAS, bylo by vhodné zaměřit se v teoretické části na tento model - jednotlivé dimenze by měly být představeny a vysvětleny. Tj. jak vznikl EAS, na základě jaké teorie či empirie je vytvořen? Proč je např. stydlivost součástí temperamentu? Z čeho je možné usuzovat, že jeho škály by měly souviset s psychomotorickou nebo tělesnými proporcemi? Případně by mělo být jasně uvedeno, že temperamentových modelů existuje více a upozorněno na jejich hlavní rozdíly. Nedostatečně promyšlený mi připadá také přepokládaný vztah mezi tělesnými proporcemi a psychomotorikou.

V empirické části oceňuje velkou pečlivost při prezentaci popisných statistik a charakteristik vzorku. Tabulka 2 je dokonce možná jedna z nejzajímavějších výstupů práce. Ukazuje, že více než polovina participantů, kteří vyrostli v Praze, se z ní odstěhovala do vesnice nebo maloměsta. Jejich rodiče přitom v Praze zůstávají. Dále z tabulky ale také vyplývá, že bydliště partnerů si často neodpovídají. Spolubydlení partnerů zřejmě nebylo podmínkou participace ve výzkumu a často evidentně ani realitou vztahu – to by bylo dobré zmínit. Nedostatečná charakteristika dotazníku EAS již byla zmíněna, ještě bych dodala, že dotazník RAS měří spíše vnímanou kvalitu partnerství než partnerskou spokojenost. Je praktické tyto dva pojmy odlišovat.

Hlavní výsledky jsou prezentovány formou korelačních a regresních analýz. Ne všechny postupy jsou mi zcela jasné. Prostřednictvím lineární regrese mělo být testováno, „zda není podobnost mezi partnerem a rodičem (imprinting-like efekt) vedlejším produktem podobnosti partnerů (homogamie).“ (str. 29). Nebyl by lepší opačný postup, zjišťující, jestli není podobnost mezi partnery vedlejším produktem podobnosti mezi partnerem a rodičem? Proč se následně tímto způsobem v regresi testovalo, jestli homogamie partnerů ve stydlivosti vysvětluje podobnost mezi partnerem a rodičem ve stydlivosti, když žádná podobnost ve stydlivosti nebyla? Partner a rodič si byli ve stydlivosti naopak signifikantně nepodobní. Dále bylo by dobré udělat Bonferroniho korekci, alespoň pro představu, jestli signifikantní výsledky je vůbec vhodné brát vážně.

Diskuze sice reflektuje předchozí výzkumy, ale nejde dostatečně do hloubky a mívá zajímavé vlastní výsledky. Například proč jsou si partneři a otcové nepodobní ve stydlivosti. A proč jsou matky partnerkám celkově podobnější než otcové partnerům. Paradoxně autorka interpretuje opačný výsledek, který se objevuje v některých dřívějších studiích. Tak velká nedůvěra vůči vlastním výsledkům určitě není na místě, naše prostředí je minimálně kulturně specifické a to, že zde partnerské záležitosti vycházejí jinak, nelze brát automaticky jako chybu měření. Autorka nejde

dostatečně do hloubky ani při interpretaci hlavního výsledku, že partneři jsou si podobní v aktivitě. Škoda, že se nepokusila vysvětlit, proč by si partneři měli být podobní zrovna v aktivitě (a hlasitosti). Řada interpretací je naopak zavádějící. Např. autorka tvrdí (str. 37), že „Nalezené výsledky vztahu temperamentu a velikosti těla jsou v souladu s předchozími studii, které ukázaly např. pozitivní vztah mezi tělesnou výškou a asertivitou (Malamed, 1992). Vyšší lidé mohou být zároveň více dominantní a s vyšším socioekonomickým statusem ...“ V jakém smyslu jsou ale tyto citované výsledky v souladu s výsledky práce? Není možné směřovat asertivitu, sociabilitu, emocionalitu, dominanci atd. To jsou odlišné dimenze, a pokud nepředpokládáme existenci nějaké „superdimenze“ temperamentu, což ale v práci řečeno není, pak je potřeba vztah každé dimenze s tempem vysvětlit zvlášť. Stejně tak není možné směřovat vztah temperamentu s tempem se vztahem temperamentu s tělesnými proporcemi jako je výška. Dále se snaží autorka odvodit, že „Asertivita by tak mohla být důsledkem vztahu tělesné výšky a dominance.“ Co autorku k tomuto tvrzení vede? Porovnávání výsledků vlastních s předchozími studii se nemůže zaměřovat jen na signifikantní výsledky. Vhodnější by bylo třeba porovnání konfidenčních intervalů, kde by se ukázalo, jestli výsledky této studie zapadají do variability předchozích výsledků. Konfidenční intervaly by bylo z tohoto důvodu dobré uvést i ve výsledcích práce. Alternativně by bylo možné vyjít z konfidenčních intervalů předchozích studií.

Ačkoli některé testované vztahy vycházejí statisticky signifikantní, výsledky nepřináší jako celek jednoznačný vzorec a psychické mechanismy, které by mohly za výsledky stát, nejsou v interpretacích naznačeny. Čtenář si z výsledkové části tudíž nemůže příliš odnést. Práce jako celek působí řemeslně pěkně, ale v rovině konceptuální a interpretativní jako velmi nedomyšlená. Kdyby předpokládané vztahy měřených proměnných byly důkladně promyšlené, byly by i negativní výsledky velmi důležitou informací. A z druhé strany, přestože výsledky neodpovídají úplně předpokladům, mohly být lépe vytěženy v interpretacích a ukázat tak na sice trochu jiné než původně plánované, ale rovněž zajímavé fenomény.

Celkově práci hodnotím jako velmi dobrou

Doc. Jitka Lindová, Ph.D.